

Les Germanies als regnes de València i Mallorca*

Pablo Pérez García**
Universitat de València

Rebut 29 desembre 2022 · Acceptat 16 abril 2023

RESUM

Aquest article presenta una anàlisi comparativa de les Germanies de València i Mallorca des del punt de vista històric, historiogràfic i memorialista. S'hi aborden els aspectes més rellevants d'ambdós moviments dins del context històric de principis de la dècada de 1520.

PARAULES CLAU: crisi baixmedieval, època moderna, revoltes de 1520, revolta de la Germania, regne de València, regne de Mallorca, monarquia hispànica, Carlos I

OBLITS DE LA MEMÒRIA

El de la memòria és un àmbit públic, obert, polèmic i contradictori. Hi tenen cabuda els qui alcen estàtues i els qui les pinten de vermell, els qui pronuncien discursos i els qui els xiulen, els favorables i els contraris, els compromesos i els indiferents, els actors i, fins a un cert punt, també els espectadors. El mateix dret a l'expressió de les idees i plantejaments no ha d'amagar, però, que no tots els qui hi participen tenen la mateixa responsabilitat. A Espanya, el Govern de l'Estat i els executius de les comunitats autònomes poden promoure tota mena de commemoracions amb iniciatives, subvencions i ajudes públiques, o, al contrari, poden posar-se braç sobre braç. Hi ha hagut esdeveniments històrics que concitaren un gran consens; per exemple, els «fastos» del V Centenari del «Descobriment» (1492-1992) i l'Exposició Universal de Sevilla de l'any 92. D'altres, com la commemoració de la mort de Felip II (1998), el naixement de Carles V (2000), el traspàs d'Isabel la Catòlica (2004), el de l'almirall Colom (2006) o el del rei Ferran II (2016), tingueren un ressò cada vegada més esmortit. Arribats als nostres dies, la no projecció pública de certs «tabús històrics» resulta creixent. Mentre que el president López Obrador s'ha despatxat a gust a Mèxic sobre Tenochtitlán, Cortés i Espanya, nosaltres hem llançat tota la terra que hem pogut damunt d'aquesta efemèride «de foc i sang» i hem preferit evocar superfi-

cialment la globalització «amable» que, d'alguna manera, representaven Magallanes i Elcano.

Això pel que fa al Govern espanyol. Els responsables autonòmics tenen —o s'apropien, o assumeixen, que de tot hi ha— la seva pròpia agenda commemorativa. La Presidència de la Generalitat valenciana i les Corts d'aquesta comunitat autònoma han dut a terme iniciatives força interessants. Fa un quinquenni, el Govern autonòmic va declarar 2017 l'Any Blasco Ibáñez i, en conseqüència, va promoure i va secundar diferents iniciatives culturals i jornades sobre la figura de l'escriptor i polític republicà. L'any següent, la Generalitat valenciana quasi s'oblida del sisè centenari de la seva pròpia fundació: 2018 romangué sense declaració oficial i, a soles gràcies a la iniciativa del professor Antoni Furió, a corre-cuita, deixant-se fora del protocol de convidats un bon grapat d'autoritats locals, com l'alcalde de Xàtiva, es pogué celebrar un brillant congrés científic sobre els orígens de la institució i la seva època.²

L'any 2019 li pertocava a la coneguda com a revolta de la Germania (1519-1522) ocupar un lloc dins de l'agenda commemorativa oficial, encara que, per la seva durada, qualsevol any entre 2019 i 2022 podria haver-se triat com a data assenyalada. De fet, un grup de professors de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València ja ens havíem reunit amb responsables de la Conselleria d'Educació i Cultura de la Generalitat el 2017 per transmetre la proximitat de la fita i la seva rellevància. Tanmateix, la Generalitat i els seus assessors tenien el seu propi calendari: 2019 va ser declarat Any Sant Vicent Ferrer, el 2020 la institució va descansar, 2021 va ser proclamat Any (Luis) García Berlanga, i 2022 és i continua sent l'Any Joan Fuster, encara que oficialment, però sense cap concreció a la agenda, també ho és de l'escultor Marià Benlliure.

* Aquest treball s'insereix dins del projecte d'investigació *Privilegio, trabajo y conflictividad. La sociedad moderna de los territorios hispánicos del Mediterráneo occidental entre el cambio y las resistencias* (PGC2018-094150-B-C21), finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat del Govern d'Espanya.

** Adreça de contacte: <pablo.perez@uv.es>

L'oblit oficial de la Germania a València contrasta, però, amb el record d'esdeveniments homologables a altres autonomies de l'Estat com Castella-Lleó, Castella-la Manxa o les Illes Balears. Coincidint amb la Germania de València, com tothom sap, es produïren les Comunitats [Comunidades] de Castella (1520-1521) i les Germanies de Mallorca (1521-1523). Independentment de la seva valoració historiogràfica —a la qual ens referirem en el seu lloc—, ambdues fites constitueixen dos referents tòpics de la memòria pública, tal vegada més en el cas de Castella-Lleó, ja que la data de la derrota de Padilla, Bravo y Maldonado a la batalla de Villalar (23-IV-1521) va ser triada en 1986 com a dia o festa d'aquesta comunitat autònoma. Sembla que el Govern autònom de Castella-la Manxa ha optat per celebrar pel seu compte les Comunitats, posant-hi l'atenció a Toledo i a María de Pacheco —a qui està previst erigir una estàtua— després d'haver signat amb Madrid i Castella-Lleó un conveni de col·laboració commemorativa del qual, finalment, Madrid s'ha acabat inhibint.

A Castella-Lleó, per la seva banda, hi va haver un cisma entre la Fundación de Castilla y León, dependent de les Corts autonòmiques, i la Comisión Ciudadana para el Quinto Centenario de la Revolución de las Comunidades de Castilla (1520-1522). Encara que els seus mitjans eren molt més curts i la seua composició esbiaixada cap a posicions polítiques nacionalistes i progressistes, la comissió ha trepitjat molt el territori i ha tingut una gran projecció pública (23-IV-2021). Per la seva banda, les Corts de Castella-Lleó i la seva Fundació convocaren el congrés internacional «El tiempo de la libertad. Comuneros V Centenario» (Valladolid, 19/21-V-2021), amb el suport científic de les vuit universitats d'aquesta autonomia. Pocs mesos després, l'Ajuntament de Villalar de los Comuneros, la Universitat de Valladolid i la Fundación de Castilla y León celebraren el VIII Simposio Internacional de Historia Comunera (Villalar, 7/9-X-2021) sota el lema «Medio milenio de la Batalla de Villalar. Comunidades de Castilla y republicanism: ciudades y estados».

Comparada amb Castella-Lleó i la Comunitat Valenciana, la resposta a Mallorca ha estat molt més unitària. La reacció de la societat civil i de les institucions públiques davant el cinquè centenari de la Germania ha sigut coherent i, inclús, modèlica. A les Illes, un destacat grup d'animadors culturals vinculats al nacionalisme polític havien creat la «Comissió 500 anys de Germanies, 500 anys de lluites compartides». Al seu naixement hi contribuïren entitats com ara les Fundacions Emili Darder-Pere Mascaró, l'Assemblea Sobirana de Mallorca, l'Obra Cultural Balear, i també personalitats del món de la cultura i l'acadèmia com Bartomeu Mestre i Sureda, més conegut com a *Balutxo*,³ Guillem Morro Veny (president d'Esquerra Republicana de les Illes Balears entre 2015 i 2016) i Maria Margalida Perelló.⁴ Aquesta plataforma cívica es va presentar en públic el 6 de febrer de 2021. L'endemà es va llegir un manifest al qual s'adheriren els primers dinou ajuntaments dels cinquanta-quatre de Mallorca. El 19 de

maig de 2021, aquesta iniciativa va ser secundada també pel Govern Balear i la seva Conselleria d'Educació i Cultura, el Parlament autonòmic i la Universitat de les Illes Balears.⁵ Fruit d'aquestes sinergies, entre moltes altres fites, s'ha dedicat el núm. 101 de la revista *L'Altra Mirada* als «500 anys de la Germania: memòria i revolta»,⁶ han tingut lloc les jornades «La Germania a Mallorca i la seva transcendència» (7 i 8 d'octubre de 2021) al rectorat de la Universitat de les Illes Balears, i, durant els primers quatre mesos de l'any 2022, s'ha desenvolupat el cicle de conferències «Les Germanies, 1521-1523» organitzat per l'Arxiu del Regne de Mallorca.⁷

Així, doncs, de les quatre commemoracions públiques dels esdeveniments ocorreguts entre 1519 i 1523, la mallorquina ha estat la més consensuada,⁸ la castellana la més fragmentada, la valenciana la més vergonyant⁹ i l'estatal, com va dir el general Fernández Campos del general Armada la nit del 23 de febrer de 1981, «ni hi és, ni ningú l'espera». Alguns col·legues s'han referit a certes claus que, segons es miri, podrien donar compte de la inhibició de les institucions valencianes —a hores d'ara governades pel PSPV i Compromís— del record públic de les Germanies. Antoni Furió ha alludit al gran esforç pressupostari que va suposar la commemoració del sisè centenari de la fundació de la Generalitat.¹⁰ Pau Viciano ha aportat la seva visió d'aquesta «reacció», explicant-la com una mena de «cancel·lació *woke*» de l'esquerra i del nacionalisme local davant certa «pretesa» homofòbia i islamofòbia dels agermanats valencians.¹¹ Efectivament, l'univers *woke* és així: ràpid, breu, elemental, simplista i expeditiu com una pedrada en un ull. Espero que al llarg de les pàgines que segueixen puguem aportar algunes idees i elements de judici per a posar al dia una certa visió panoràmica de les Germanies valenciana i mallorquina, en primer lloc, i també per explicar per què els valencians i els mallorquins del segle XXI s'han apropiat d'una manera tan diferent als seus avantpassats de fa mig mil·lenni.

EL MARC EXPLICATIU DE LA CRISI BAIXMEDIÉVAL: ADEQUAT PER A MALLORCA, INSUFICIENT PER A VALÈNCIA

L'estudi potser més extens sobre les Germanies va ser publicat fa quaranta anys per la filòloga i historiadora Eulàlia Duran i Grau.¹² Tal vegada el més sorprenent d'aquest llibre no siga tant el propòsit de mostrar les Germanies com un esdeveniment d'ampli ressò als Països Catalans —la qual cosa va obligar la seva autora a donar relleu a petits episodis esdeinguts a Catalunya,¹³ com ara a Cambrils, Tortosa i Ulldecona— com el desequilibri geohistòric que presenta, amb una presència aclaparadora de Mallorca, un protagonisme una mica *événementiel* de l'ocorregut a València i un paper molt testimonial de la *soi-disant* Germania catalana. De fet, l'aportació potser més remarcable d'aquest llibre rau en les pàgines dedicades a la historiografia, la demografia, la conjuntura, els

fets, la guerra, la repressió de la revolta i la sociologia de la Germania mallorquina, temes que l'historiador mallorquí Josep Juan Vidal havia contribuït a posar al dia després de les aportacions d'Álvaro Santamaría.¹⁴ Amb un detall i un rigor poc freqüents, i amb un treball bibliogràfic i d'arxiu molt meritori, Eulàlia Duran va posar en ordre i va completar d'una manera molt satisfactòria tot el que en aquells moments es podia conèixer de la Germania mallorquina. En el cas valencià, el mètode de treball havia estat el mateix, però el seu *iter* narratiu semblava, fil per randa, el relat publicat pel cronista Martí de Viciana en 1566.¹⁵ A més a més, l'any 1975 s'havia editat la tesi doctoral de Ricardo García Cárcel sobre la revolta valenciana de 1519 a 1522, i l'any 1981 s'havia tornat a publicar molt reelaborada,¹⁶ de manera que els lectors disposaven d'una acurada reconstrucció dels fets fonamentada sobre la gran crònica clàssica de la Germania i, al mateix temps, d'un catàleg de temes i de problemes historiogràfics abordats amb un estil sintètic i, fins a cert punt, provocador.

Dos qüestions semblaven clares aleshores i continuen semblant-ho a hores d'ara.¹⁷ En primer lloc, les Germanies de València i Mallorca formen part de la sèrie de conflictes socials que, remuntant-se, com a poc, a la segona meitat del segle XIV, es perllonguen, almenys, fins a mitjan anys trenta del XVI. Aquesta sèrie de ruptures de l'ordre social —unes de curta durada, unes altres de més llargues; unes de rurals, unes altres d'urbanes; moltes de mixtes—¹⁸ va constituir l'aspecte més visible i violent d'una esclatxa d'ampli abast, la crisi baixmedieval,¹⁹ que, amb els seus detonants socioeconòmics i els seus objectius antifiscals, antioligarquics i antifeudals, hauria exhaurit l'edat mitjana i hauria donat pas als temps moderns.²⁰ Ningú pot dubtar, evidentment, de la complexitat de la societat europea dels segles XIV i XV, ni dels seus greus problemes, ni de l'estat de diverses coses que la impulsaven cap a l'agitació i el conflicte. Els esquinçaments i les ferides del teixit social s'expressaven aleshores amb les paraules, apel·lacions i exigències pròpies del llenguatge moral i religiós de l'època. Però els fets i els objectius de totes les protestes socials s'han d'inserir dins del seu propi context històric. En aquest sentit, és ben cert, en segon lloc, que la Germania mallorquina i la seva historiografia tenien adés i continuen presentant ara uns perfils força consensuals i una narrativa que encaixa a la perfecció dins de l'esquema explicatiu general de la crisi baixmedieval.²¹

El balanç és una mica diferent en el cas valencià, només siga perquè el tríptic d'alçaments i revoltes que donen compte de la crisi baixmedieval mallorquina 1391 (Pogrom)–1450 (Revolta Forana)–1521 (Germania) no es veu unànimement confirmat pels historiadors valencians, per exemple, mitjançant el díptic 1347-1348 (Guerra de la Unió)–1519-1522 (Germania).²² Però la Germania no va ser una revolta des del minut u. L'anomenat «avalot de la Seu» (7-VIII-1519),²³ senzillament, no va tenir res a veure amb la Germania.²⁴ De fet, en aquell moment, ningú parlava encara d'*agermanament* o de *sindicació*, sinó, en tot cas, d'*adesenament*. Si la Germania hagués estat un movi-

ment subversiu, els seus protagonistes podrien haver-se fet fàcilment amb el poder durant l'estiu de 1519, aprofitant aquella «tempesta perfecta» propiciada per l'epidèmia, la fugida dels patricis, el buit d'autoritat, l'estat de necessitat, la consciència de l'intolerable i la identificació dels culpables. Però no va ser així. Les confraries i els oficis obeeïren el governador Lluís de Cabanyelles (22-VI-1519) i s'aprestaren a la defensa de la capital assumint l'ordre d'adesenament de Ferran el Catòlic (1515).²⁵ El que ningú pensava aleshores era que l'adesenament podria donar lloc a una reorganització política —una recomposició de caire comunal— dels enquadraments tradicionals de la plebs, és a dir, a un *agermanament*.²⁶

L'adesenament era una antiga ordre del rei Ferran el Catòlic que mai s'havia aplicat fins aleshores. Havia estat arbitrada l'agost de l'any 1515 en el context de l'aferissada defensa de Bugia contra l'atac de l'estol d'Arúj Barbarossa. En aquesta acció havien intervingut força valencians i mallorquins sota el comandament d'en Ramon Carrós i del virrei de les Balears Miguel de Gurrea,²⁷ la qual cosa constitueix per a alguns autors una primera presa de contacte del poble —especialment, del poble mallorquí— amb l'armament de foc modern.²⁸ L'estiu de 1519, després de la negativa dels estaments valencians a pagar un exèrcit regular que s'ocupés de la defensa costanera,²⁹ el governador Cabanyelles, amb l'autorització d'un inexperienced monarca i d'una cort no gaire conscients de la situació, va recórrer a les confraries, no sols perquè defensaren la ciutat, sinó també, i per damunt de tot, perquè mobilitzessin el seus recursos econòmics en l'adquisició de modernes armes de foc i de l'anomenada *ordenanza*.³⁰ A les corporacions representatives dels menestrals els va estranyar que el governador els demanés comprar armes i organitzar-se militarment en capitànies, cinquantes i desenes sense comptar amb el comandament de les autoritats «naturals» de la ciutat, és a dir, sense la participació d'un patriciat integrat per cavallers, donzells i ciutadans.³¹ Cabanyelles, però, emfatitzant l'estat de necessitat i l'absència de moltes famílies patrícies per la pesta, va pressionar les confraries i, d'aquesta manera, va obrir el camí cap a la seva organització supracorporativa, la *tretzena*, una institució necessària per a gestionar l'adesenament.

Però la Corona i les autoritats havien temut les confraries. Els capítols o les assemblees d'aquestes organitzacions comportaven riscos evidents. S'hi podia arribar a discutir qualsevol qüestió, no a soles dels assumptes propis. Aquesta possibilitat estava explícitament prohibida. Les constitucions de moltes exigien el permís previ de les autoritats —del governador, principalment— per reunir-se i, inclús, la presència d'algun oficial reial durant l'acte. No obstant això, la pressió sobre confraries i oficis havia anat minvant al llarg del segle XV.³² L'actitud del governador Cabanyelles, permetent que els «gremis» de la ciutat de València es reuniren lliurement i tractaren de l'adesenament, no resulta del tot estranya. Lamentablement, no conservem les actes³³ d'aquells capítols confraternals durant els quals es va prendre la decisió de gestio-

nar la reforma de la milícia —l'adesenament— mitjançant una nova fórmula corporativa: l'agermanament.³⁴

A banda dels acords per al repartiment de banderes, insígnies, tabals, armes ofensives i defensives, per al pagament de quotes i l'organització de les parades i exercicis militars,³⁵ el resultat més sorprenent i, al mateix temps, més interessant d'aquelles reunions va ser la conformació d'una lliga, aliança, germandat o *coniuratio* entre les diferents confraries.³⁶ Al llarg del trimestre juliol-setembre de 1519, les confraries i els seus representants —els *electes*— es reuniren en diferents ocasions i prengueren acords que ultrapassaven els marcs corporatius i sociopolítics tradicionals a la ciutat de València. Les confraries dels oficis acordaren l'agermanament de totes elles³⁷ i la constitució d'una comissió més operativa que les primeres juntes d'*electes*. En lloc d'aquelles 45 a 51 persones, calia comptar amb un grup més reduït de tretze *síndics* o *prohoms* —no ja d'*electes*— que va adoptar la denominació de «tretze síndics dels pobles de la ciutat de València i quatre quaters de l'horta». Aquesta *tretzena* podria haver-se constituït —intueix Vallés— a principis del mes d'octubre de 1519. El seu acord constitucional establia la renovació anual d'aquest comitè. Entre els seus tretze membres, sempre hi hauria un representant dels oficis o grups més nombrosos: llauradors de l'horta, velluters, teixidors i paraires. Els nou llocs restants anirien rotant entre els altres oficis per sorteig. Una de les primeres decisions adoptades per la primera *tretzena* va ser, precisament, enviar a la cort un ambaixador —Guillem Sorolla— per aconseguir l'aprovació reial d'aquest procés associatiu i mesures concretes per pal·liar l'escassetat monetària del regne. El suport de determinats oficials reials i les manifestacions de fidelitat a la Corona de Sorolla van propiciar el vistiplau del monarca al moviment popular de la capital.³⁸

La paraula *germania* —i altres termes semblants com ajust, cloca, confederació, conspiració, empeniment, gabella, rebel·lió, unió o unió sacramental— no va ser emprada per aquells que anomenem *agermanats*, sinó pels seus enemics. Encara que és molt clar que ho era, els seus ideòlegs mai no consideraren la germandat com una novetat. La contemplaven, més aviat, com una «confraria de confraries», unió confraternal o confederació de confraternitats.³⁹ En coherència amb els principis morals i polítics derivats de l'imperatiu cristià de la germandat,⁴⁰ els tretze síndics d'aquesta «superconfraria» expressaren molt aviat el seu desig de gestionar l'adesenament, però també de promoure el «bé comú». ⁴¹ Fins a la constitució de la *tretzena*, l'agermanament havia estat un moviment protagonitzat per l'elit confraternal i menestral. A partir d'aquell moment, el seu esperit va començar a descendir cap a estrats més baixos de l'artesanat i de la pagesia, va penetrar en tot el teixit social i va fer palesa la seua vocació d'escampar-se per tot el territori valencià.⁴²

Els *agermanats* no sols pretenien la constitució de *tretzenes* en les poblacions valencianes, sinó que també aspiraven a la superació dels tradicionals quadres corporatius i estatutaris locals. Aquesta tensió seria implícita en el nou

concepte de «pobles» creat per l'agermanament. Els «pobles» vindrien a ser el nostre exemple d'allò que Peter Blicke ha anomenat l'«home comú» o els «homes comuns» (*gemeiner mann*),⁴³ és a dir, l'amalgama d'aquells diversos grups socials —camperols, menestrals, mercaders, artistes i burgesos— units pel fet d'haver quedat exclosos del gaudi de drets polítics plens, ni com a individus o caps de família ni com a part de les corporacions tradicionals. Els membres d'aquests grups socials i professionals foren conscients del fet que no podrien arribar a participar a l'exercici del poder local o territorial sinó com a membres (*pobles*) d'una comunitat, aliança o *germandat* entre ells.⁴⁴ El futur d'aquest *nou* cos sociopolític holístic format per pagesos, artesans, botiguers, comerciants i artistes de les viles reials —i, més endavant, per grups mitjans característics del món rural— emparat, en principi, pel rei i encapçalat per les *tretzenes* locals, no estava pas escrit els últims dies de 1519 i primers de 1520.

VALÈNCIA I MALLORCA: UN CAMÍ DIFERENT CAP A LA REVOLTA

Els primers passos de la Germania valenciana no semblen els de cap revolta, ni tan sols els de la rebel·lió hongaresa de 1514, que va començar amb el reclutament d'uns 15.000 *hajdúk* —soldats camperols voluntaris— per combatre els otomans.⁴⁵ Durant el segon semestre de 1519, els artesans valencians s'organitzaren, signaren contractes per a l'aprovisionament d'armes, discutiren les implicacions polítiques de l'adesenament i enviaren a la cort Guillem Sorolla.⁴⁶ Les veus contra els populars no trigaren a alçar-se. Quan Carles I va ordenar als oficis obeir el governador i emmagatzemar el material de guerra (4-I-1520), les alarmes saltaren i els menestrals decidiren enviar una segona ambaixada a la cort. Les instruccions d'aquesta comissió foren redactades pel prestigiós jurista i advocat d'origen aragonès Jerónimo Soriano el 6 de gener de 1520.⁴⁷ Guillem Sorolla, acompanyat per Joan Llorens —«pare de la Germania» segons Viciàna—, Joan Caro, futur racional *agermanat*, i el notari Jeroni Coll serien les persones encarregades de defensar la posició dels menestrals valencians.

Entre els onze punts d'aquest text no hi ha cap referència a aldarulls o desordres, ni cap queixa o reclamació «corporativa». Hi ha, al contrari, el testimoni d'una profunda fidelitat al rei i la convicció d'haver obeït la Corona en tot moment mitjançant l'adesenament, les mostres i els exercicis militars mampresos per les confraries. L'acusació de promoure unions, gabelles o cloques feta per l'estament nobiliari havia estat maliciosa.⁴⁸ Els oficis i els seus representants a soles perseguien dos objectius: estar armats per a la defensa del rei i la pàtria contra francesos i barbarescos, i, sota l'autoritat del sobirà, afavorir el «bon govern de la terra», l'augment del comerç i el remei de les necessitats del poble.⁴⁹ Les carències eren moltes: disminució del reial patrimoni, parcialitat de la justícia, opres-

sió del poble, impostos caducs i il·lícits, corrupcions i fraus, falta de moneda, etc. Les reformes a fer eren prerrogativa del monarca; informar-lo i secundar-lo era responsabilitat de «tot aquest poble i vassalls fidelíssims de S. A.», convenientment assessorat pels seus advocats i procuradors.⁵⁰ L'èxit de l'ambaixada no pogué ser més gran. La carta patent de Fraga (31-I-1520) confirmà l'adesenament i les tretzenes, alhora que va autoritzar la constitució d'un consell jurídic dels tretze format pels advocats Jerónimo Soriano i Bartomeu Monfort i uns quants procuradors, entre els quals sobresortien el procurador fiscal del rei Onofre Oller i Miquel Llavata, amic personal del regent del Consell d'Aragó, Garcia Garcés de Jaunas.⁵¹

A partir d'aleshores, l'adesenament i l'agermanament s'escamparen per totes les ciutats i grans viles reials valencianes. Abans del mes de maig de 1520 s'havien incorporat a la iniciativa de la capital Xàtiva, Sagunt, Oriola i Alacant. Entre maig i juliol s'agermanaren Alcoi, Castelló, Alzira, Ontinyent, la Vila Joiosa, Vila-real, Peníscola i Borriana. A soles les viles reials de Morella, Onda, Bocairent i Ademús no s'hi adheririen mai.⁵² La Germania no havia començat, doncs, com una protesta social o com un conflicte de classe. Tampoc no s'havia enfortit i escampat pel territori —pel reialenc, sobretot— sense autorització reial, sense fonament legal o sense assessorament lletrat. Durant tot un any, des de juny de 1519 fins a maig de 1520, la Germania va ser un moviment organitzat, pacífic, defensiu i legal, emanat d'un adesenament autogestionari⁵³ i inspirador d'un cert programa de reformes polítiques i institucionals al regne. El que va passar després, el que va fer que la Germania progressivament s'assemblés a les revoltes coetànies i que acabés convertint-se en una lluita social i civil amb un imaginari religiós, milenarista i xenòfob propi,⁵⁴ no va ser el resultat del desenvolupament natural del moviment, sinó el producte dels errors polítics —molts i molt greus— del rei Carles i dels seus consellers i ministres, encabotats a desarticular un moviment promogut, enlairat i confirmat per ells mateixos.⁵⁵

S'ha sostingut que la valenciana va ser una revolta d'artesans ofegats per pressions econòmiques i corporatives molt dures, a la qual s'uniren uns camperols tiranitzats pels seus senyors i enfrontats a una minoria mudèjar que havia acceptat les dures condicions del règim senyorial a canvi de tolerància.⁵⁶ S'ha escrit també que aquesta unió va desnaturalitzar l'impuls «burgès» de la Germania i que els més pobres i radicals acabaren guanyant la partida als benestants moderats, partidaris de les reformes i de la negociació.⁵⁷ Una imatge com aquesta, però, presenta dos problemes. D'una banda, veu el moviment com un fet i no com un procés, i de l'altra, coincideix més aviat amb la fase que García Cárcel va considerar de «radicalisme revolucionari» (des del juny de 1520 fins al de 1521).⁵⁸ Tanmateix, l'*iter* agermanat no va ser rectilini. Les violències de l'any 1519 —el linxament de sodomites, per exemple— no foren promogudes pels actors de l'adesenament ni tenien res a veure amb les seues reivindicacions. Tampoc el «radicalisme» va estar absent del primer impuls del movi-

ment, com demostren les accions agosarades de Sorolla o els discursos antimudèjars primerencs de Pere Palomares a Oriola. En tot cas, ni els sentiments antisenyorials poden percebre's encara en la solució del contenciós de Carlet i Benimodo contra el seu senyor, Galceran de Castellví (VII/VIII-1520), ni l'antiislamisme va ser una actitud generalitzada entre els agermanats, com demostraren els casos d'Albaida i d'Elx en defensa dels seus conveïns mudèjars l'estiu de 1521.⁵⁹

Les fites que acabaren convertint la Germania en insubmissió, primer, en rebel·lia i en revolta després, i en guerra i resistència armada finalment, són força conegudes. El nou virrei, comte Mérito, havia de desarticular el moviment i impedir la promoció de dos jurats menestrals.⁶⁰ L'elecció, però, es va dur a terme. Rere un motí orquestrat per Sorolla, Mérito fugí de la capital i es refugià a Cocentaina, a Xàtiva i, finalment, a Dènia, on va romandre tot un any. Els emissaris enviats pel rei —Garcés de Jaunas, Bernat Despuig, González de Villasimpliz— no aconseguiren doblegar els tretze de la capital que, al mateix temps que promovien una expedició de càstig contra el vescomtat de Xelva (agost de 1520), es mostraven reticents davant el desig d'Elx i Crevillent de retornar al reial patrimoni (8-IX-1520). Encara que Mérito va declarar la guerra —host i cavalcada— a la Germania el 25 d'agost de 1520, ni tan sols la noblesa va acudir a la crida feta des de Dènia. Cinc mesos després arribaven a València les primeres cartes del pare mallorquí Joan Crespí (8 i 15-II-1521), capdavanter de la resistència illenca al govern del virrei Miguel de Gurrea.⁶¹ L'influx del moviment valencià a Mallorca, fos el que fos, no pot amagar el fet de que la Germania peninsular i la Germania illenca, encara que confluents en eixe precís moment, havien tingut un punt de partida distint i tindrien també un desenvolupament molt diferent.

En el cas mallorquí, la Germania va ser una reacció —potser induïda pels esdeveniments valencians, però amb fortíssimes arrels autòctones— enfront del gravíssim problema del deute públic i de l'onerosa pressió fiscal que el rei Ferran II, malgrat la pragmàtica de Granada de 1499 i la sentència arbitral de Burgos de 1512, havia estat incapaç ni tan sols de mitigar. Distint del valencià, el cas mallorquí havia començat amb una conspiració pareguda al *bewegung Bundschuh* de 1493 a Sélestat.⁶² El virrei de l'illa, Miguel de Gurrea, va fer empresonar set persones entre les quals es trobaven els futurs líders agermanats Joan Crespí i Joanot Colom (6-II-1521).⁶³ L'endemà, Dijous Gras (7-II-1521), un motí de menestrals armats va alliberar els presos, va proclamar Crespí «capità del poble» i va prendre possessió de la Casa de la Consignació, on es custodiaven els títols de deute —els censals— i els noms dels seus propietaris. Encara que l'adesenament valencià de juny de 1519 i l'aixecament mallorquí de febrer de 1521 no tenen res a veure, la confluència d'ambdues trajectòries és molt interessant. D'una banda, el moviment mallorquí s'investirà de certes fórmules característiques de la Germania valenciana que no s'havien conegut durant la revolta forana de 1450, i de l'altra, el moviment va-

lencià rebrà l'impuls per menar el tema —tal vegada posposat, però punyent— de la pressió fiscal, del deute públic i dels deutors i impagats de les hisendes municipals.

Pel que fa a l'organització de la revolta mallorquina, l'influx valencià va ser major en el terreny organitzatiu que no pas en el polític. La tretzena va ser a Mallorca una institució tardana, de no gaire llarga durada, amb una estructura molt més piramidal i amb molt més poder efectiu que a València.⁶⁴ Crespí havia estat nomenat «capità del poble» només ser alliberat (7-II-1521). L'endemà, però, la seva comesa va girar cap a un pla més polític en ser nomenat «*instador* del bé comú» (8-II-1521). Per la seva banda, els oficis de la ciutat començaren a nomenar «electes», i els de la part forana, «síndics».⁶⁵ En principi, aquests representants haurien de constituir una comissió mixta —amb les autoritats— per a la inspecció dels llibres de la consignació i per a l'organització de la milícia, el control de l'artilleria i la defensa de l'illa.⁶⁶ La falta de col·laboració de Gurrea va provocar la seva destitució forçosa (16-III-1521), encara que fonamentada en un reial privilegi del rei Pere IV (1344) que suposadament impedia als aragonesos exercir un càrrec que D. Miguel ostentava des de 1512 sense cap entrebanc. El seu successor, Pere de Pacs, batle de Mallorca i alcaid del castell de Bellver, es va mostrar molt més condescendent amb els agermanats. Pacs va promoure acords entre els electes i les autoritats locals de la part forana i va autoritzar la constitució de la primera tretzena a Palma. Aquesta tretzena estava presidida per l'*instador* i formada per dotze «conservadors»: vuit electes de la ciutat i quatre de la part forana.⁶⁷

La tretzena illenca va néixer amb la voluntat d'actuar amb plena jurisdicció, autoritat i poder en tot el territori. Els enviats de Crespí assoliren un gran èxit propagandístic a Mallorca, amb l'excepció de l'Alcúdia i Santueri. Tanmateix, no aconseguiren l'adhesió de Menorca i Eivissa. En general, els dos electes remesos per Palma solien aconseguir un bon grapat d'adeptes entre la població local i —com a València—⁶⁸ els prenien jurament,⁶⁹ després del qual es triava un *instador* local i una junta d'electes, o tretzena, amb les mateixes atribucions de control del govern local que a Palma. En línies generals, els agermanats respectaren les antigues autoritats locals, de manera que, allà on el batle local i els jurats eren forts, la tretzena no hi va assolir un gran poder, i, a la inversa, on el consell d'electes va néixer amb empenta —cas de Lluçmajor o de Felanitx—, el batle i els jurats es van sotmetre a la seva autoritat. L'arribada a Mallorca, el mes de juny de 1521, de la cèdula imperial signada a Worms (30-III-1521) en la qual es condemnava molt enèrgicament la Germania, va provocar fortes tensions entre els oficials reials i una gran radicalització entre els rebels.⁷⁰ Crespí va ser privat del seu càrrec i tancat a la Torre de l'Àngel de l'Almudaina (23-IX-1521), on moriria en circumstàncies mai aclarides del tot.⁷¹ El nou *instador*, el barreter Joanot Colom, exerciria el poder d'una manera força dictatorial i acabaria amb qualsevol vestigi democràtic previ (de desembre de 1521 a gener de 1522). No simplement va desfer-se de la tretzena

—substituint-la per un consell addicte d'electes dels oficis de la ciutat i de la part forana—, sinó que també va interferir en l'elecció de jurats, consellers i altres càrrecs municipals.⁷² La seva estratègia de terror envers els cavallers i les seves famílies va començar el gener de 1522 i es va perllongar fins a la derrota de la Germania i la rendició de la ciutat de Palma (7-III-1523).

Mallorca i València s'enfrontaven aleshores a un gravíssim problema de deute públic. Els dos regnes patien una fortíssima pressió fiscal derivada del pagament dels interessos censals, però amb una gran diferència: mentre que València gaudia d'una empenta relativa, amb una població, una producció i un comerç moderadament dinàmics,⁷³ Mallorca estava sotmesa a una forta recessió,⁷⁴ agreujada per una forta reducció de les unitats fiscals a causa de la despoblació, la migració del camp a la ciutat i l'adquisició de terres de camperols arruïnats per part de membres dels estaments privilegiats de Palma. La impressió que el pagament dels interessos de molts censals ja havia superat amb escreix el préstec inicial i que certes taxes temporals s'havien convertit en impostos permanents era molt punyent entre els sectors populars. A més a més, la manera de percebre certes taxes —com el «bollatí» a València— era molt lenta, burocràtica i impacientant, la qual cosa afavoria els mercaders, els grans productors de teixits i els botiguers enfront dels tallers més xicotets i humils.⁷⁵ La qüestió impositiva havia donat lloc a la Revolta Forana de 1450 i, de fet, havia arrossegat el conjunt de l'economia mallorquina durant tot el segle xv. A València, la pressió fiscal, els drets abusius, els fraus i les corrupteles dels oficials reials i dels arrendataris d'impostos havien donat lloc a protestes corporatives i locals, però no havien animat propostes o accions unitàries.⁷⁶

La qüestió era prou complexa. En qualsevol cas, l'agermanat Joan Caro, com a racional de la capital des del 10 de setembre de 1520, i els catorze clavaris del quitament electes el 28 de setembre intentaríen fer tot el possible per reduir el deute censal.⁷⁷ No és inversemblant que l'influx mallorquí contribuís a accelerar l'adopció de mesures molt més radicals entre les quals hi havia les contingudes al memorial sobre els impostos preparat pels consellers agermanats Ballester, Llätzer i Guanyador a principis de febrer de 1521.⁷⁸ Davant el silenci de Caro i dels membres de la segona tretzena, els tres consellers es presentaren davant els velluters, un dels oficis més perjudicats i reivindicatius. Encara que els velluters forçaren la constitució *ad hoc* d'una junta d'electes, aquesta es va manifestar majoritàriament en contra de l'abolició. Va ser en aquell moment quan botà a primera fila de la Germania aquell que n'arribaria a ser el màxim dirigent militar entre juny de 1521 i principis de març de 1522, el mestre velluter originari de Sogorb Vicent Peris. En companyia del també velluter Gonçal d'Arcos i d'altres companys, Peris va assaltar les taules on es cobraven els impostos i els va abolir violentament els dies 21 i 23 de febrer de 1521. Un total d'onze impostos foren suprimits. Sis gravaven el consum i afectaven tota la població: quint del peix, peix sec, almodí, cises del vi i de l'oli, i car-

bó. Cinc més s'aplicaven sobre el comerç i afectaven els menestrals: mercaderia, portuguès, peatge, quema i tall.⁷⁹ L'abolició va ser curta —només va durar onze dies—, però va afectar en profunditat l'economia valenciana: la mesura va ser imitada en altres poblacions, el restabliment dels gravàmens no va ser complet, el comerç es va paraitzar i les pèrdues dels arrendataris d'impostos i dels financers foren immenses. De fet, l'abolició violenta dels drets es convertiria en un dels principals detonants de la guerra contra la Germania, protagonitzada pel virrei i la noblesa i amb el suport de molts creditors censalistes.⁸⁰

Encara que l'amortització o quitació dels censals havia estat el detonant de les conspiracions preagermanades, és ben cert que el descontentament era generalitzat a Mallorca. Els creditors havien vist reduir-se el seu principal i no sempre cobraven puntualment. Les immunitats i franquícies dels exempts de l'estament militar s'havien suspès per espai de deu anys en 1499, en 1509 i, una altra vegada, en 1519. La comissió encarregada d'estimar la riquesa del regne amb la finalitat d'aplicar el sistema de pagament del deute basat en el patrimoni —no en la producció, ni en el consum— establert a la sentència de Burgos de 1512, encara no havia començat els seus treballs l'any 1521. L'amortització del deute —la «santa quitació»— va ser, de fet, el detonant, la clau, l'epicentre i, malauradament, l'assignatura pendent de la Germania mallorquina. La quitació havia estat la tasca principal encomanada per Crespí a la tretzena. Les operacions, més simbòliques que efectives, s'anunciaven públicament mitjançant trompetes, tabals i danses. La Germania va intentar aplicar la sentència de 1512 exigint els seus títols de propietat als gentilhomes (2-V-1521), va anunciar que faria ús dels diners deguts per pensions endarrerides per lluir censals (23-V-1521), va arribar a amortitzar 22.500 ll. consignades sobre la gabella de la sal (VIII-1521), va demanar als jurats de Palma la renovació de la comissió establerta en 1512 (12-X-1521)⁸¹ i va acabar suprimint els impostos sobre el consum (X-1521) a canvi d'una talla que encara no s'havia arribat a percebre en març de 1522. En l'entretant, l'emperador havia declarat crim de lesa majestat la Germania mallorquina (Valenciennes, 14-X-1521) i havia ordenat als jurats de Palma pagar puntualment als creditors (Brussel·les, II-1522). Però les comissions locals mai no feren passos decisius per estimar la riquesa i, de fet, la sentència de 1512 encara continuava sense aplicar-se quan la rebel·lió va ser derrotada. A soles l'espòli dels béns de «mascarats» rics i confessos (des del 13-V-1522) va possibilitar, fins a un cert punt, el finançament de la guerra.⁸²

REVOLTES I GUERRES AGERMANADES A MALLORCA I VALÈNCIA: UNA APROXIMACIÓ COMPARATIVA I UNES QUANTES XIFRES

Les Germanies trigaren prop de tres-cents cinquanta anys a netejar el seu currículum de taques com ara traïció al rei, rebel·lia cega, fanatisme, excés i vesània.⁸³ A mitjan se-

gle XIX, historiadors liberalprogressistes valencians com Vicent Boix i mallorquins com Antoni Furió, dramaturgs romàntics exaltats com Antonio García Gutiérrez i assaigistes republicans federalistes com Manuel Fernández Herrero situaren el conflicte, per primera vegada, dins de la lluita històrica per la llibertat i la justícia. Però va ser la Renaixença, a finals del mateix segle, la que va reivindicar definitivament les figures i els fets de la Germania. Des d'un plantejament més popular i progressista (Constantí Llobart) o més elitista i conservador (Antonino Chocomeli, Vicent V. Querol, Teodor Llorente), els intel·lectuals de la Renaixença rescataren els agermanats del secular infern historiogràfic,⁸⁴ però també de la barreja indiscriminada amb les Comunitats de Castella i la mera emulació dels seus herois Padilla, Bravo i Maldonado.

El liberalisme progressista espanyol, en efecte, havia atorgat a les Comunitats un paper clau dins del procés de construcció de la nació política, mentre que havia reduït les Germanies a la condició de simple moviment reflex o mer episodi de lluita social o de classes.⁸⁵ L'exemple més clar és la *Historia general de España* de Modesto Lafuente, editada originalment entre els anys 1850 i 1867. Basant-se en les conegudes obres de William Robertson i d'Antonio Ferrer del Río,⁸⁶ Lafuente va posar les Germanies de València i Mallorca a l'altura d'un «moviment popular, anàrquic i sagnant» i d'una bàsica «reacció front a l'opressió de la noblesa».⁸⁷ Des d'una altra posició ideològica —catòlica i conservadora, en aquest cas—, Manuel Danvila va acceptar aquest contrast entre unes Comunitats «estructurades i polítiques» i unes Germanies «mal organitzades i socials».⁸⁸ I el mateix podria dir-se —fins a un cert punt almenys— del neocatòlic menorquí Josep Maria Quadrado.⁸⁹

A finals del segle XIX, les Germanies ocupaven un nivell molt baix dins dels conflictes socials tardomedievals, però, en contrast, la seva memòria estava adquirint aleshores tonalitats marcadament rosàcies. El discurs pronunciat per Pere d'Alcàntara Peña el 7 de febrer de 1870 amb motiu de la col·locació del retrat de Joan Crespí al saló de sessions de l'Ajuntament de Palma marcà el punt de partida.⁹⁰ A Gandia (1884) i a València (1885), per la seva banda, es dedicaren carrers i grans avingudes a les Germanies gràcies a la iniciativa de polítics liberals i progressistes com Josep Rausell i Fèlix Pizcueta. Per la seva banda, el literat Santiago Ladrón de Cegama i Cortet va destacar (1887) la contribució de les Germanies, no sols a la construcció de la nació política, sinó també a la lluita per l'alliberament de la humanitat mateixa. Davant del criteri de Lafuente, Danvila i Quadrado, Ladrón va subratllar que les Germanies no només havien estat un episodi fonamental de la història d'Espanya, sinó també un capítol cabdal de la història universal: ni més ni menys que el precedent europeu més antic de la Revolució Francesa.⁹¹

Però la reivindicació historiogràfica i acadèmica més seriosa i científica de les Germanies no tingué lloc fins a la segona meitat del segle XX. En sobresurten aproximacions, assajos, estudis i tesis doctorals com ara els treballs de Leopoldo Piles, Joan Fuster, Joan Reglà, Manuel San-

chis Guarner, Álvaro Santamaría, Ricardo García Cárcel, Josep Juan Vidal i Eulàlia Duran, que després han —hem— procurat continuar altres historiadors més joves.⁹² Tots aquests treballs permeten valorar les semblances i les diferències entre els tres grans conflictes dels anys vint del Cinc-cents.⁹³

El context històric de València i Mallorca durant les Germanies era molt diferent. Les Balears formaven un conjunt d'illes amb uns 5.000 km² aproximadament, enfront dels 20.000 km² del territori valencià. El regne de Mallorca probablement arribava als 50.000 habitants, mentre que el de València tal vegada havia assolit aleshores els 250.000. Una tercera part d'aquesta població estava formada per musulmans o mudèjars, completament inexistents a les Balears, d'on havien estat expulsats pel rei Jaume I en 1229. Un règim senyorial dur i agressiu, amb una marcada tendència a l'agreuement dels drets dominicals i de les càrregues sobre els vassalls, dominava el camp valencià, mentre que el senyoriu resultava pràcticament desconegut ja a les Balears.⁹⁴ L'economia de les illes estava estancada i assetjada per la fam, la despoblació, la retracció del comerç i la pressió fiscal. La valenciana, encara que no tan brillant com en dècades anteriors, lluia amb una empena relativa en aquells moments. A finals del segle xv, el deute públic mallorquí es xifrava en unes 680.000 ll. a Mallorca, mentre que a València s'aproximava a les 531.000 ll. Els interessos d'aquest deute censal suposaven unes 42.000 ll. a l'any en el primer cas i unes 53.000 ll. en el segon.⁹⁵

Les diferències no sols afectaven el pla econòmic o social; també en l'àmbit polític, jurídic i institucional les distàncies eren grans. El regne de València gaudia de cinc ciutats —València, Oriola, Xàtiva, Alacant i Sogorb—, mentre que el regne de Mallorca a soles en tenia una: Palma. El territori valencià estava estructurat en quatre grans territoris —dos governacions (València i Oriola) i dos sotsgovernacions (Castelló i Xàtiva)—, mentre que les Balears estaven formades per tres illes habitades i Mallorca estava dividida en les anomenades *ciutat* (Palma) i *part forana* (la resta de l'illa). Per sobre dels tribunals locals i territorials, València va ser dotada d'un tribunal superior o Audiència l'any 1506, mentre que a Mallorca no es crearia fins a 1571-1572.⁹⁶ Com a conseqüència de l'absentisme reial, s'estava institucionalitzant la figura del virrei. A València, aquesta magistratura havia estat regida per una figura de primera fila, mentre que a Mallorca el seu nivell social sempre era inferior. Els regnícoles valencians, dividits en braços i estaments, estaven representats en Corts convocades pel rei i també en la institució permanent delegada, és a dir, la Generalitat o Diputació del General, establida en 1418. Mallorca no tenia Corts pròpies, però gaudia d'un Gran i General Consell que, convocat i presidit pels jurats de la ciutat, s'encarregava de formalitzar la representació política del regne davant les Corts catalanes i de la mateixa administració de l'illa.⁹⁷

Al marge d'una atmosfera espiritual plena d'inquietuds religioses i escatològiques força conegudes,⁹⁸ i d'un perillós context bèl·lic a la Mediterrània que afectava ambdós

territoris, les diferències entre Mallorca i València en el terreny *ius*-institucional i socioeconòmic eren moltes. Dins d'aquests nivells, resulta palès el fortíssim pes del deute públic, de la pressió fiscal i de la morositat com a detonants de les protestes agermanades illenques, a diferència del cas valencià, on l'influx d'aquests tres aspectes —molt important, sens dubte— va ser una mica més tardà. És lògic, per tant, que els historiadors mallorquins hagen situat les Germanies en el punt culminant d'un procés històric iniciat el 1391 —assalt al call jueu— i continuat entre 1450 i 1453 —aixecament forà—, dominat al llarg de cent trenta anys per la qüestió censal i el deute. En el cas valencià, el suposat precedent unionista (1347-1348) resulta massa allunyat en el temps i, políticament, massa interessat per considerar-lo seriosament com un antecedent de la revolta.

En qualsevol cas, la trajectòria, les reivindicacions i els objectius d'ambdues Germanies desmenteixen el tòpic que el seus protagonistes «ni tan sols sabien el que volien»⁹⁹ que, des de Lluís Vives fins a Leopoldo Piles, passant pels escriptors humanistes, pels cronistes dels segles xvi i xvii, pel P. Josep M. Miñana, continuador del P. Juan de Mariana, o pel mateix Juan Bautista Perales, continuador de Gaspar Escolano, s'havia repetit en les històries d'Espanya més divulgades i llegides, com ara Modesto Lafuente o Pedro Aguado Bleye. Els agermanats tenien molt clars els seus objectius de reforma política i institucional, de canvi en el sistema d'elecció del govern executiu dels municipis, de redreç de la Justícia i l'Administració, de restitució del reial patrimoni a la seva integritat i limitació de l'empena senyorial i feudal, de quitament del deute públic, d'un més just i equitatiu repartiment de les càrregues fiscals i de reclamació del deute endarrerit als municipis,¹⁰⁰ en part perquè molts estaven familiaritzats amb les magistratures i representacions dins dels consells locals,¹⁰¹ en part perquè gaudiren de la solidaritat i l'assessorament de grups professionals i lletrats com ara oficials reials, juristes, advocats i notaris.¹⁰²

El diferent grau de representació política dels diversos grups socials a les ciutats i als regnes de Mallorca i València —molt més oberta en el primer cas i molt més oligàrquica en el segon— permet explicar que la Germania valenciana fora un moviment amb un major nivell de contingut polític que no pas la illenca. A Mallorca, els forans, els menestrals i els mercaders ocupaven un lloc establert per pragmàtiques i privilegis al si de la *juraria* de la ciutat i regne, del seu consell municipal i del Gran i General Consell, màxim òrgan de representació del regne.¹⁰³ A València, encara que el *consell general* de la ciutat incorporava representants del oficis, cap dels sis jurats del *consell secret* —o *executiu*— pertanyia al comerç o a l'artesanat, i aquesta absència, evidentment, es transmetia o projectava envers els braços de la Generalitat i els estaments de les Corts.¹⁰⁴ La Germania valenciana no sols va reivindicar la presència de menestrals en els òrgans de govern de la ciutat i del regne; també va intentar donar cos i veu política al conjunt dels grups socials exclosos del po-

der a la capital i poc representats a la resta de ciutats i viles del regne, tractant de desenvolupar la *coniuratio* «germandat dels pobles» per a la seva materialització.

Formalment, els lideratges personals estaven exclosos a València, on la Germania va decidir estructurar-se mitjançant tretzenes integrades per síndics i prohoms. A Mallorca, però, la forta personalitat dels *instadors* Joan Crespi i Joanot Colom va llevar pes a les tretzenes i comissions que es constituïren a imitació de València.¹⁰⁵ Tot i que aquesta dicotomia sembla, en principi, un tret diferencial palès entre ambdós moviments, la veritat és, per una banda, que els oficis de la ciutat de València —i probablement també altres associacions locals, com ara almoines, obres pies, juntes de fàbrica, etc.— mai delegaren completament la seva autonomia en les tretzenes, de manera que l'autoritat política i el poder organitzatiu d'aquestes juntes mai van ser absoluts.¹⁰⁶ A més, la influència de determinades personalitats locals —com ara Guillem Sorolla a València, Pere Puig a Sagunt, Llorenç Nadal a Alcoi, Jaume Biulaigua a Alacant, Baltasar Vilaquirant a Elx o Pere Palomares a Oriola— i dels líders militars sorgits durant la guerra —Urgellés, Peris, Estellés, Agulló, Enyego, Espanocchi, Torró, Bocanegra, Machín, Virues i, evidentment, els tres o quatre *encoberts* dels anys 1522 a 1524— va ser creixent al llarg de la segona meitat de 1521, i durant l'any 1522 al territori comprès entre els rius Xúquer i Xixona.

De molt diverses maneres, els agermanats valencians i mallorquins intervingueren en la política local i la condicionaren. L'organització de l'adesenament, el control de les milícies vilatanes, de les infraestructures i dels castells estratègics a València,¹⁰⁷ i els intents frustrats de complir la sentència de 1512 a Mallorca —amb els seus coneguts eslògans: «santa quitació» i «pac qui deu»— van ser objectius principals d'ambdós moviments. El fracàs de l'agermanament —com va passar a Gandia (13-III-1521)— no tenia per què traduir-se indefugiblement en un fracàs de la Germania, ja que, com ha subratllat Francesc Pons Fuster, foren precisament els refugiats gandienecs a València els que forçaren els tretze de la capital a declarar la guerra al duc Joan de Borja.¹⁰⁸ En qualsevol cas, els territoris i les viles no adherides a la Germania valenciana no constituïren cap factor fonamental en la seva derrota, encara que el favor dels morellans a la causa realista va ser decisiu per a la reducció del Maestrat i la Plana.¹⁰⁹ Al contrari, la no adhesió de Menorca i d'Eivissa al moviment mallorquí, i, sobretot, la resistència de Santueri (agost de 1521) i d'Alcúdia (novembre i desembre de 1521 i 10 de setembre de 1522) es convertiren en el taló d'Aquilles de la Germania illenca.¹¹⁰ Palma i la major part de l'illa de Mallorca van estar sota el control de la Germania entre principis de febrer de 1521 i finals d'octubre de 1522. Malgrat les molt nombroses forces que assetjaren Alcúdia en 1521 i 1522,¹¹¹ la vila va resistir i va convertir-se en la clau estratègica de la reducció militar de l'illa (des d'octubre de 1522 fins a març de 1523) pel virrei Gurrea i el capità Juan de Velasco.¹¹²

En el cas valencià, el fracàs militar dels agermanats als territoris situats al nord de Sagunt (18-VII-1521) s'expli-

ca, en part, per l'ajuda exterior dels soldats catalans del tortosí Lluís Oliver de Boteller, dels aragonesos de Jerónimo Pérez de Arnal, dels morellans de Berenguer Ciurana, dels vassalls de l'orde de Montesa i dels vassalls mudèjars del duc de Sogorb. També la intervenció de les forces murcianes del marquès de Los Vélez en les terres meridionals del regne va ser fonamental per a la conquesta d'Oriola (30-VIII-1521), i les forces manegues del marquès de Moya tingueren, de la mateixa manera, un paper clau en el front sud. És necessari subratllar, tanmateix, que, entre els tres factors clau que permeten explicar la victòria agermanada de Gandia (25-VII-1521) i la resistència dels territoris de l'eix Xàtiva-Alzira al llarg de l'any 1522, s'hi comptaven l'estructura relativament urbanitzada d'aquest territori —amb milícies locals més nombroses i més ben organitzades que als territoris septentrionals—, el botí aconseguit en els saquejos de les aljames mudèjars —seguits dels batejos forçosos i, ocasionalment, de violències i morts—¹¹³ i el control agermanat del castell de Xàtiva, des d'on podia divisar-se qualsevol moviment a la Ribera del Xúquer fins a Cullera, encara que no tant la reguarda, on van tenir lloc les victòries realistes de Llutxent i Bellús en agost i setembre de 1522.¹¹⁴

Amb la rendició de Xàtiva i Alzira, en octubre i desembre de 1522, i la capitulació de Mallorca, el 7 de març de 1523, finalitzaren ambdues revoltes, al camp de les quals havien arribat a ajuntar-se forces de vora 8.000 homes en el cas valencià, i al voltant de 6.000 en el mallorquí.¹¹⁵ No s'ha fet una avaluació del cost humà i material dels enfrontaments bèl·lics a Mallorca.¹¹⁶ A València, disposem de l'acurada aproximació feta per Juan F. Pardo, que ha xifrat la despesa de la guerra a València en uns 142.500 ducats.¹¹⁷ La repressió es va perllongar durant anys i, en línies generals, es podria dir que va condicionar la realitat d'aquests dos territoris fins a l'any 1530 i més enllà. A banda dels morts al camp de batalla, en la defensa de les muralles i en determinades accions de repressió col·lectiva o ràtzies, sembla que les execucions sumàries durant la guerra foren més nombroses a València que a Mallorca, però les execucions posteriors, al contrari, foren majors a l'illa que a l'àmbit valencià. Poc més o menys podria donar-se com a bona la xifra d'uns 200 executats en ambdós casos, la qual cosa, en termes relatius, abonaria la idea que la repressió de sang fou més intensa a Mallorca que no pas a València.¹¹⁸ La repressió econòmica, dosificada pels virreis valencians Germana de Foix i el seu tercer marit, Ferran d'Aragó, duc de Calàbria, i pels virreis mallorquins, Miguel de Gurrea i Carlos de Pomar, va afectar els béns dels condemnats a mort i multats personalment, però va consistir fonamentalment en composicions col·lectives imposades a oficis, termes i viles. En el cas mallorquí, les composicions semblen haver-se elevat a 136.596 ll. (25.260 pagades per la ciutat de Mallorca i 111.330 per la part forana) i al territori valencià a unes 311.744 ll.,¹¹⁹ és a dir, 2,3 vegades més que a Mallorca, la qual cosa, en termes relatius, reafirma la idea que el càstig fou més oneros a l'illa.

A TALL DE CONCLUSIÓ

Les Germanies de Mallorca i València foren dues manifestacions colossals de malestar social al conflictiu llinar entre les èpoques medieval i moderna. Malgrat les seves coincidències cronològiques —llarga duració,¹²⁰ semblances formals i eventuais convergències—,¹²¹ foren dos revoltes força diferents pel seu context, el seu origen i el seu decurs. La seva implantació territorial va ser molt ampla, però no va abastar el conjunt dels dos regnes. Els agermanats no aspiraven a capgirar l'ordre polític i social heretat, sinó a acabar amb el seus efectes perversos. Com a «revoltes d'homes comuns» hi hagué en les seves files una forta promiscuïtat socioprofessional, tot i que s'hauria de distingir entre líders i dirigents, entre els quals abundaren els artesans, els artistes, alguns notaris, oficials reials i membres de l'elit local, i les bases, amb una forta presència de camperols i gent jove, el temuts *fadrins*. En conjunt, podria afirmar-se que els dos moviments lluitaren per un més equilibrat repartiment del poder polític, amb un nombre suficient de representants *populars* a les institucions decisives, per un equilibri pressupostari i una baixa pressió fiscal, i per un redreç en l'actuació dels tribunals de justícia.¹²²

La qüestió antisenyorial no va tenir cap ressò al camp mallorquí —on els problemes eren, més aviat, fam, pobresa, despoblació, imposicions i taxes—, però va afectar feixugament el camp valencià, tal vegada més com a resultat de la guerra i del caos, dins d'una vella hostilitat derivada de les aspiracions jurisdiccionals dels senyor enfront de les viles reials o pel desig de les poblacions lliurades a la noblesa de retornar al reial patrimoni que no pas per la multiplicació de la pressió dominical sobre els vassalls.¹²³ La revolta mallorquina s'insereix dins d'un tríptic històric determinat per la càrrega censal, la pressió fiscal i l'injust repartiment del deute que abasta tota la crisi baixmedieval amb fites tan conegudes com 1389, 1450 i 1521. El moviment valencià és una mica més complex. Apareix dividit en una fase legal i reformista (1519-1520), una altra d'insubmissió, resistència i revolta (1520-1521), i, finalment, una darrera de violència generalitzada, guerra civil i resistència bèl·lica localitzada a l'eix Alzira-Xàtiva (1521-1522). També ha estat diferent, al llarg del temps, el seu estudi per part dels historiadors —més consensual per part dels mallorquins i més divers per part dels valencians— i, sobretot, el seu ús públic i la seva memòria: correcte en el cas de les Illes Balears, vergonyant en el de la Comunitat Valenciana.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] <<https://www.uv.es/gv600/>>.
- [2] Responsable d'un blog o web molt interessant i acurat per al coneixement, entre altres temes històrics, de la Germania: <<https://blocs.mesvilaweb.cat/balutxo/>>.
- [3] <<https://www.eltemps.cat/article/13073/exit-de-linici-a-mallorca-de-germanies-500>>.
- [4] <<https://www.dbalears.cat/balears/balears/2021/07/19/354315/cort-consell-uib-uneixen-commemoracio-dels-500-anys-les-germanies-amb-programa-actes-arranca-juliol.html>>.
- [5] M. Margalida PERELLÓ (coord.). *L'Altra Mirada*, núm. 101 [nova època] (2021), 74 p.
- [6] Les conferències es poden seguir a: <https://www.youtube.com/watch?v=D0fjkVrQ0JE&t=2477s&ab_channel=ARXIUDELREGNEMALLORCA>.
- [7] Això contrasta una mica amb el contingut del treball de Gabriel ENSENYAT. «El (no) record de la Germania a Mallorca (segle XVI)». *Revista Valenciana de Filologia*, núm. v (2021), p. 129-152.
- [8] Les contribucions s'han limitat a certs ajuntaments —no pas el de la ciutat de València, bressol de la Germania i «paradoxalment» governat per una coalició socialista-nacionalista que s'ha inhibit en tot i de tot de la memòria del moviment—, algunes associacions cíviques, Caixa Popular i la Universitat de València.
- [9] <https://www.youtube.com/watch?v=3wr_71dHHY8&t=92s&ab_channel=ARXIUDELREGNEMALLORCA>.
- [10] Pau VICIANO. «Les Germanies en l'espill literari». *La Veu dels Llibres. Revista d'Informació i Crítica Literària* (20 de març de 2021).
- [11] Eulàlia DURAN. *Les Germanies als Països Catalans*. Curial, Barcelona 1982. Al llarg d'aquest article se citaran diversos treballs historiogràfics recents sobre València i Mallorca.
- [12] D'altra banda, no feia tant de temps que Catalunya havia patit el seu propi cicle de grans revoltes urbanes (la Busca i la Biga) i rurals (la Guerra dels Remences). Santiago SOBREQÜÉS i Jaume SOBREQÜÉS. *La guerra civil catalana del segle xv. Estudis sobre la crisi social i econòmica de la baixa edat mitjana. Causes i desenvolupament de la crisi* (vol. I) i *La societat catalana durant el conflicte* (vol. II). Edicions 62, Barcelona 1973; Carme BATLE. *Barcelona a mediados del siglo xv. Historia de una crisis urbana*. El Albir, Barcelona 1976; Jaume VICENS VIVES. *Historia de los remensas (en el siglo xv)*. Vicens-Vives, Barcelona 1978 (original, CSIC-Institut Jaume Balmes, 1943); César ALCALÁ. *Las guerras remences*. UOC, Barcelona 2010.
- [13] Josep JUAN VIDAL. *Els agermanats*. Ajuntament de Palma, Palma 1981, p. 128-129.
- [14] Rafael Martí de VICIANA. *Libro quarto de la Crónica de la ciudad de Valencia y de su reino*. Casa de Pablo Cortey, Barcelona 1566 (n'hi ha edició moderna curada per Joan Iborra, Universitat de València, València 2005); Joan IBORRA. «Alimares en la fosca. Martí de Viciana i la Germania». *Revista Valenciana de Filologia*, núm. 5 (2021), p. 15-40.
- [15] Ricardo GARCÍA CÁRCEL. *Las Germanías de Valencia*. Ediciones Península, Barcelona, 1975 y 1981 (reelaborada).
- [16] Bona prova del que pretenc assenyalar és la tesi doctoral de l'argentina Mariana V. PARMA. *Guerras plebeyas. Luchas políticas en la Germania, 1519-1522*. UVEG, València 2023, especialment cap. I i II).

- [17] Des de la revolta del Flandes marítim (1323-1327) i la *jacquerie* parisenc (1358) fins a les *comunidades* i germanies (1519-1523), la *bauernkrieg*, guerra dels pagesos alemanys, i la paral·lela *révolte des rustauds* francesos de les regions frontereres amb Alsàcia i Lorena (1525), l'aixecament dels *cent quatre homes* de Bremen (1532), la revolta anabaptista de Münster (1534), el *pelegrinatge de la Gràcia* a Anglaterra (1536) i segona revolta de Gand (1539-1540), passant per la mateixa revolta forana de Mallorca (1450), les remences catalanes (1462-1486) o les primeres insurreccions *bundshuh* (1490).
- [18] Paulino IRADIEL. «La crisis bajomedieval, un tiempo de conflictos». A: *Conflictos sociales, políticos e intelectuales en la España de los siglos XIV y XV*. Instituto de Estudios Riojanos, Nájera 2004, p. 13-48.
- [19] Antoni FURIÓ. «La gran depressió baixmedieval. Una mirada des dels Països Catalans». *Recerques*, núm. 72-73 (2016-2017), p. 45-103; Pau CATEURA i Lluís TUDELA (coord.). *La crisi baixmedieval a la Corona d'Aragó (1350-1450)*. Illa, Palma 2019.
- [20] Aquesta visió de l'assalt al Call de 1391, la Revolta Forana de 1450 i les Germanies de 1521 com a episodis crítics d'un mateix procés històric europeu es remunta, segons Álvaro Santamaría, a Josep Maria Quadrado: Álvaro SANTAMARÍA. «José María Quadrado, historiador». *Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, núm. 3-4 (1970), p. 99-225 (especialment, p. 128-129). Els treballs reunits a la quarta part del llibre d'imminent publicació a Mallorca de les Jornades sobre la Germania a Mallorca i la seva transcendència ho confirmen, de la mateixa manera que: Eduardo PASCUAL. «Consideraciones sobre la revuelta foránea de Mallorca (1450-1452) y las insurrecciones campesinas en la Península durante la segunda mitad del siglo XV». *Mayurqa*, núm. 28 (2002), p. 271-285; Margalida BERNAT i Jaume SERRA. *La veu de la revolta. Sermonadors i profetes a les Germanies de Mallorca (1521-1523)*. Leonard Muntaner, Palma 2008, p. 11-63; Jordi MAIZ. *Contra lo mal govern. Poder i revolta a la Mallorca dels segles XIV-XVI*. Ateneu Lo Tort i Calumnia, Palma 2017; Guillem MORRO. *Les revoltes populars a Mallorca. El conflicte de 1391. Forans contra ciutadans (1450-1453). La Germania (1521-1523)*. Leonard Muntaner, Palma 2020; Guillem MORRO. «Lo poble era senyor de la terra». *La Germania de Mallorca (1521-1523)*. Leonard Muntaner, Palma 2021; Maria Margalida PERELLÓ. *La Germania mallorquina. Un estat de la qüestió*. Leonard Muntaner, Palma 2021 (amb una interessant anàlisi historiogràfica inicial, p. 9-39).
- [21] El que no encaixa en el conjunt del regne pot fer-ho, tanmateix, a escala local. Aquest seria el cas d'Albaida, on Terol va reconstruir els diferents episodis de lluita anti-feudal entre 1445 i 1520. Vicent TEROL. *El comte, la vila i el rei. La Germania al Comtat d'Albaida (1445-1534)*. Tesi de llicenciatura. Universitat de València, València 1997; Javier HERNÁNDEZ, Pablo PÉREZ GARCÍA i Vicent TEROL. «Introducción». A: Pablo PÉREZ GARCÍA (coord.). *Más allá de la capital del reino. La Germania y el territorio valenciano: del Maestrazgo a la Safor*. Universitat de València, València 2021, p. 18-19.
- [22] E. DURAN. *Les Germanies...*, op. cit., p. 150-152.
- [23] Linxament tumultuari d'uns «sodomites» i mesures extraordinàries adoptades després per mantenir l'ordre públic. Vegeu Pablo PÉREZ GARCÍA. «Conflicto y represión. La justicia penal ante la Germania de València (1519-1523)». *Estudis. Revista d'Història Moderna*, núm. 22 (1996), p. 148-155.
- [24] Juan F. PARDO. *La defensa del Imperio. Carlos V, Valencia y el Mediterráneo*. Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V (SECCCVFII), Madrid 2001, p. 89-92.
- [25] Pablo PÉREZ GARCÍA. *Las Germanías de València, en miniatura y al fresco*. Tirant lo Blanch, València 2017, p. 55-75.
- [26] Francisco SEVILLANO. «Mallorca y la defensa de Bugía (1515)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana [BSAL]*, núm. 33 (1972), p. 337-345. J. F. PARDO. *La defensa del Imperio...*, op. cit., p. 60-66. Andreu SEGUÍ. «La administración de la artillería del reino de Mallorca en el siglo XVI». A: BSAL, núm. 69 (2013), p. 143-157, especialment p. 145-146.
- [27] M. BERNAT i J. SERRA. *La veu de la revolta...*, op. cit., p. 43-48.
- [28] Sobre els estaments valencians i el seu paper polític i financer: Vicente GIMÉNEZ CHORNET. «La representatividad política en la Valencia foral». *Estudis. Revista d'Història Moderna*, núm. 18 (1992), p. 7-28; José M.ª CASTILLO. *En la periferia del centro. La hacienda de la Generalitat valenciana durante el siglo XVI*. Universitat de València, València 2019.
- [29] Vicent J. VALLÉS. *La Germania*. Institució Alfons el Magnànim, València 2000, p. 73 i següents.
- [30] Rafael NARBONA. «La ciudad de Valencia y las Germanías». A: *De la unión de coronas al Imperio de Carlos V*. Vol. II. SECCCVFII, Madrid 2001, p. 309-334.
- [31] Juan MARTÍNEZ VINAT. *Cofradías y oficios. Entre la acción confraternal y la organización corporativa en la Valencia medieval (1238-1516)*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de València, València 2018, p. 740-748.
- [32] La pèrdua de documentació durant la repressió posterior afecta també les Comunitats de Castella i la Germania de Mallorca.
- [33] No podem determinar el nombre exacte de confraries convocades per Cabanyelles, ni tampoc afirmar si a soles assistiren les confraries dels oficis. El més probable és que l'ordre d'adesenament afectés les 45 que tenien dret a enviar representants al Consell General de la ciutat i algunes altres cinc, sis, set o vuit més. Pilar VALOR. «Los miembros del Consell General de Valencia desde la muerte de Fernando el Católico hasta las Germanías (1515-1523)». *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 19 (2001), p. 11-38.
- [34] Pel relat de Viciano —no sempre fiable— sabem que els primers a nomenar capità i organitzar la seva milícia van

- ser els argenters (3-VII-1519), seguits dels paraires (23-VII-1519), els teixidors de llana (28-VIII-1519) i els velluters (29-IX-1519). M. VICIANA. *Libro quarto de la Crónica...*, *op. cit.*, p. 15-23.
- [35] Molt breument, el diccionari Treccani defineix la *coniuratio* com l'associació jurada de la gent lliure per a la defensa dels drets comunals, un dispositiu que hauria estat a l'origen del renaixement comunal a l'edat mitjana: <<https://www.treccani.it/enciclopedia/coniuratio/>>; vegeu també: J. HERNÁNDEZ, P. PÉREZ GARCÍA i V. TEROL. «Introducción», *op. cit.*, p. 17-18.
- [36] Aquesta decisió va transformar l'autogestió de l'adesenament ordenada per Cabanyelles en un «adesenament confraternal i sacramental», amb compromisos i juraments explícits al si de les confraries, una acció i fase, per tant, prèvia a l'agermanament i a la Germania pròpiament dits. P. PÉREZ GARCÍA. *Las Germanías...*, *op. cit.*, p. 188.
- [37] V. J. VALLÉS. *La Germania ...*, p. 48-49 i 145-146. Sorolla va gaudir del favor de García Garcés, regent del Consell d'Aragó; de Joan Ram Escrivà, mestre racional de València, i d'Onofre Oller, procurador fiscal del rei, però també va patir el rebuig dels tres estaments valencians.
- [38] P. PÉREZ GARCÍA. *Las Germanías...*, *op. cit.*, p. 33-55.
- [39] Amplament tractats i desenvolupats pel franciscà gironí Francesc Eximenis, amb el qual sembla que estava familiaritzat Joan Llorenç, «pare» de la Germania valenciana. Eulàlia DURAN. «Profecia i revolta social al regne de València a l'inici del segle XVI». A: *Storia e figure dell'Apocalisse fra '500 e '600*. Viella Libreria Editrice, Roma 1996, p. 175-194; V. J. VALLÉS. *La Germania, op. cit.*, p. 28-29.
- [40] Peter BLICKLE. «El principio del “bien común” como norma para la actividad política. La aportación de campesinos y burgueses al desarrollo del Estado moderno temprano en Europa central». *Edad Media. Revista de Historia*, núm.1 (1998), p. 29-46.
- [41] Els agermanats eren conscients que les seves iniciatives no serien gaire ben rebudes als senyoriis i a les poblacions mudèjars, però confiaven en el suport general del reialenc. P. PÉREZ GARCÍA. *Las Germanías...*, *op. cit.*, p. 179-205.
- [42] Peter BLICKLE. *Der Bauernkrieg. Die Revolution des Gemeinen Mannes*. C. H. Beck, Múnic 2012; Heide WUNDER. «'Gemeiner mann' und 'Weyberregiment'». A: *Le-sebuch Altes Reich*. De Gruyter, Oldenbourg-Múnic 2006, p. 161-167.
- [43] Juan Francisco PARDO. «Ideas de corporación y de gobiernos entre los comuneros y los agermanados». A: *Paradigmes rebelles. Pratiques et cultures de la désobéissance à l'époque moderne*. Peter Lang, Brusselles 2018, p. 285-311.
- [44] Norman HOUSLEY. «Crusading as Social Revolt: the Hungarian Peasant Uprising of 1514». *The Journal of Ecclesiastical History*, núm. 49/1 (1998), p. 1-28; Gabriella ERDÉLYI. «Tales of a peasant revolt. Taboos and memories of 1514 in Hungary». A: *Memory before Modernity. Practices of Memory in Early Modern Europe*. Brill, Leiden i Boston, 2013, p. 93-109; Katalin PÉTER. «Peasant Rebellion in 1514». A: *Studies on the history of the Reformation in Hungary and Transylvania*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2018, p. 53-62.
- [45] V. J. VALLÉS. *La Germania, op. cit.*, p. 26; Juan Francisco PARDO. «Movidos de equidad. El Consejo Real y el gobierno del Patrimonio en Valencia (1506-1531)». A: *El gobierno de la virtud. Política y moral en la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVIII)*. FCE, Madrid 2017, p. 53-88; Pablo PÉREZ GARCÍA. «Entre Fernando y Carlos: conflictos y violencia política en el reino de València (1516-1519)». A: *El advenimiento de la casa de Austria a los reinos hispánicos*. Dykinson, Madrid 2021, p. 319-351.
- [46] V. J. VALLÉS. *La Germania, op. cit.*, apèndix documental [ap.] 3, p. 322-327.
- [47] Com a part d'un catàleg virtual d'institucions iusnaturalistes i iusprivatistes prèvies a l'aparició de l'Estat modern sobirà i centralitzat, a mig camí entre els acords conjunts i les lligues polítiques contractuals, l'agermanament (cristià) ni comportava infidelitat a la Corona ni, per ell mateix, suposava una recusació de l'autoritat del rei. De fet, la Germania de la capital mai no va intentar crear —formalment, almenys— una lliga o federació de poblacions agermanades, és a dir, una mena d'«eidgenossenschaft des königreichs» (confederació del reialenc), ni tampoc una «bund des einfachen mannes» (unió d'hommes comuns) o una «brüderliche vereinigung» (unió fraternal), com l'establida pels cavallers (*niederale*) del Reich en agost de 1522. Cap institució comuna, amb representació de totes les ciutats i viles agermanades, o de les seves tretzenes i prohoms locals, es va crear mai, encara que sembla que totes elles reconeixien l'autoritat «moral» dels tretze de la capital i que, durant la guerra, les diverses milícies locals gaudiren d'una certa coordinació militar o d'una mena de comandament jerarquitzat.
- [48] V. J. VALLÉS. *La Germania, op. cit.* (ap. 3), punt IV, p. 325.
- [49] V. J. VALLÉS. *La Germania, op. cit.* (ap. 3), punt III, p. 324.
- [50] P. PÉREZ GARCÍA. *Las Germanías...*, *op. cit.*, p. 121-135.
- [51] P. PÉREZ GARCÍA (coord.). *Más allá de la capital...*, *op. cit.*; Pablo PÉREZ GARCÍA (coord.). *Más allá de la capital del reino. La Germania y el territorio valenciano: de Xàtiva a Orihuela*. Universitat de València, València 2022.
- [52] V. J. VALLÉS. *La Germania, op. cit.* (ap. 6), p. 337-341.
- [53] Eulàlia DURAN. «Aspectes mil·lenaristes en les Germanies valencianes». *El Contemporani. Revista d'Història*, núm. 5 (1995), p. 21-29; Eulàlia DURAN. «El mil·lenarisme al servei del poder i del contrapoder». A: *De la unió de coronas...*, *op. cit.*, p. 293-308.
- [54] P. PÉREZ GARCÍA. *Las Germanías...*, *op. cit.*, p. 77-95.
- [55] Enric GUINOT. «El campesinado mudèjar de la Valencia bajomedieval. De la libertad a la servidumbre (siglos XIII-XV)». A: *Campo y ciudad. Mundos en tensión (siglos XII-XV)*. Gobierno de Navarra, Pamplona 2018, p. 147-170.
- [56] Des de *Nosaltres els valencians* (1962) de Joan Fuster a *La Germania* (2000) de Vicent J. Vallés, aquesta interpretació del moviment ha marcat el treball de camp i la refle-

- xió del historiadors (García Cárcel, Duran i d'altres com Terol o Parma).
- [57] R. GARCÍA CÁRCCEL. *Las Germanías...*, op. cit., p. 116-122.
- [58] Manuel DANVILA. *La germanía de Valencia*. Urgoiti, Pamplona 2016, p. 213; V. J. VALLÉS. *La Germanía*, op. cit., p. 246-250; Vicent TEROL. *Un regne sense cavallers? La Germanía a la governació de Xàtiva* (en premsa).
- [59] M. DANVILA. *La germanía...*, p. 86-92.
- [60] E. DURAN. *Les Germanies...*, op. cit., p. 266-268.
- [61] Albert ROSENKRANZ. *Der Bundschuh. Die Erhebung des südwestdeutschen Bauernstandes in den Jahren 1493-1517*. Schriften des Wissenschaftlichen Instituts der Elsaß-Lothringer im Reich, Heidelberg 1927, 2 v.; Peter BLICKLE i Thomas ADAM. «Bundschuh. Untergrombach 1502, das unruhige Reich und die Revolutionierbarkeit Europas». *Sehepunkte*, núm. 5/78 (2005). <<http://www.sehepunkte.de/2005/07/6324.html>>.
- [62] E. DURAN. *Les Germanies...*, op. cit., p. 268.
- [63] J. JUAN VIDAL. *Els agermanats*, op. cit., p. 67.
- [64] Encara que la part forana gaudia d'una tradició associativa des de 1315, amb el Sindicat de Fora que representava les viles foranes davant el Gran i General Consell, els seus 28 integrants pertanyien a l'anomenada «mà major» (cavallers i ciutadans). El sindicat de l'any 1520, tanmateix, va estar obert a les altres dos mans: mitjana (mercadors) i menor (artesans i llauradors). Malgrat la seva composició elitista, el Sindicat s'havia posicionat a favor de Lluçmajor enfront del noble Pere Descatlar (1436-1441) i havia tingut un paper molt destacat en les primeres reivindicacions de la revolta forana de 1450, amb propostes agosarades, encara que després es veuria ultrapassat pels esdeveniments. Antoni PLANAS. *El Sindicat de Fora, corporación representativa de las villas de Mallorca (1315-1834)*. Moll, Palma 1995; Guillem MORRO. *Mallorca a mitjan segle xv. El sindicat i l'alçament forà*. Documenta Balear, Palma 1997. Alguna institució semblant al Sindicat de Fora, com ara la Contadinanza friuliana, va sorgir després de la revolta d'Udine (1511) per a contribuir a la pacificació de la terra. Carlo GINZBURG. *El queso y los gusanos*. Península, Barcelona 2002, p. 54.
- [65] J. JUAN VIDAL. *Els agermanats*, op. cit., p. 65-66.
- [66] J. JUAN VIDAL. *Els agermanats*, op. cit., p. 67.
- [67] A les poblacions valencianes es duia primer a terme el jurament de la Germanía i després l'acte de sindicació i elecció de procuradors, prohoms o síndics encarregats, en primer lloc, de l'adesenament, sempre que les autoritats locals no l'hagueren assumit prèviament.
- [68] El jurament constava de quatre punts: fidelitat al rei i a la fe catòlica, suport a la Germanía i a la quitació. J. JUAN VIDAL. *Els agermanats*, op. cit., p. 71.
- [69] G. MORRO. «Lo poble era...», op. cit., p. 35-41.
- [70] Les sospites d'un assassinat ordenat per Joanot Colom són versemblants.
- [71] J. JUAN VIDAL. *Els agermanats*, op. cit., p. 73-74.
- [72] Belenguer va demostrar que el Segle d'Or valencià havia estat més aviat un «segle d'Oripell»; vegeu Ernest BELEN-
- GUER. *València en la crisi del segle xv*. Edicions 62, Barcelona 1976.
- [73] Eulàlia DURAN. «La crisi rural mallorquina: els segles xv i xvi». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 3 (1979), p. 53-77.
- [74] Mentre els mercaders i botiguers ja tenien els teixits tallats i segellats en peces estàndard que podien vendre a l'instant, els petits productors havien d'enviar a buscar l'oficial tallador de la Generalitat abans de vendre qualsevol peça de tela.
- [75] V. J. VALLÉS. *La Germanía*, op. cit., p. 26; Germán NAVARRO. «La primacía de los sederos en el mundo gremial valenciano y su participación en las Germanías». A: *La participación valenciana en la Ruta de la Seda: historia, paisaje y patrimonio*. Universitat de València, València 2021, p. 22-27. En realitat, hi hagué de tot. Un exemple: per evitar aldarulls i protestes, els jurats d'Ontinyent encarregaren la recaptació del maridatge de la vila a quatre clavaris agermanats (VI-1520). En lloc de negar-s'hi, els nomenats acceptaren l'encàrrec i contribuïren a apaivagar els seus correligionaris. Vicent TEROL. «Els síndics del Poble i Germanía, reformadors de la cosa pública. Constitució i intervenció de la Germanía en la política municipal a Albaida i Ontinyent». A: *Actes del Primer Congrés d'Estudis de la Vall d'Albaida*. Ajuntament d'Aielo, Aielo 1996, p. 849.
- [76] En qualsevol cas, no es pot negar que el lluïment o quitament de censals avançava a bon ritme abans de la Germanía. R. GARCÍA CÁRCCEL. *Las Germanías...*, op. cit., p. 113, 170-171 i 182-183; Remedios FERRERO. *La hacienda municipal de Valencia durante el reinado de Carlos V*. Ajuntament de València, València 1987, p. 139-141; Vicent J. VALLÉS. «Vida pública i mort de Joan Caro, mercader». A: *L'univers dels prohoms. Perfils socials a la València baixmedieval*. Eliseu Climent, València 1995, p. 257-291; V. J. VALLÉS. *La Germanía*, op. cit., p. 216-219.
- [77] V. J. VALLÉS. *La Germanía*, op. cit., p. 220.
- [78] Ricardo GARCÍA CÁRCCEL. «Los censales y su repercusión en las Germanías». A: *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*. Vol. 3. Universitat de València, València 1976, p. 133-142.
- [79] José M.ª CASTILLO. «Diputación y Germanía. Nueva historia de una aportación financiera». *Hispania. Revista Española de Historia*, núm. 193 (1996), p. 497-515.
- [80] Josep BARCELÓ i Cèsar MURILLO. «Escrit d'en Joanot Colom dirigit als Jurats de Mallorca a 12 d'octubre de 1521». *BSAL*, núm. 59 (2003), p. 327-334.
- [81] Tots els detalls de la qüestió censal a Josep JUAN VIDAL. «La problemática de los censales: su incidencia en las Germanías (1521-1523)». *Mayurqa*, núm. 13 (1975), p. 101-158; J. JUAN VIDAL. *Els agermanats*, op. cit., p. 68-78 i 84-85; G. MORRO. «Lo poble era...», op. cit., p. 41-46.
- [82] Anne-Lise RICHARD. «Entre interprétations et omissions. Les Germanías de Valence dans quelques textes historiographiques espagnols de l'époque moderne au XIXe siècle». A: *La Mémoire des révoltes en Europe à l'époque moderne*. Garnier, Paris 2018, p. 41-58. Un símbol

- d'aquesta rehabilitació va ser el despenjament durant el Trienni (1822) del cap tallat i engabiats de Joanot Colom, després de 299 anys de vergonyosa exposició pública a la Porta Pintada de Palma.
- [83] Rafael ROCA. «El record de la Germania en la segona meitat del segle XIX i el primer terç del XX». *Revista Valenciana de Filologia*, núm. 5 (2021), p. 181-202.
- [84] Ricardo GARCÍA CÁRCCEL. «Comunidades y germanías: algunas reflexiones». A: *En torno a las Comunidades de Castilla*. Universidad de Castilla-La Mancha, Toledo 2002, p. 209-230.
- [85] William ROBERTSON. *Historia del reinado del emperador Carlos V*. P. Madoz i L. Lagarti, Madrid 1846, 8 v.; A. Antonio FERRER. *Historia del levantamiento de las Comunidades de Castilla, 1520-1521*. Mellado, Madrid 1850.
- [86] Roberto LÓPEZ VELA. «Carlos V y España en la obra de Modesto Lafuente. La interpretación liberal de la nación española dentro del imperio de los Austrias». A: *Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530-1558)*. Vol. 3. SECCCVFII, Madrid 2001, p. 180-183.
- [87] Manuel DANVILA. *La Germania de Valencia. Discurso leído ante la Real Academia de la Historia en la recepción pública del Excmo. Sr. D. ___ el día 9 de noviembre de 1884*. Manuel G. Hernández, Madrid 1884; Manuel DANVILA. *Historia crítica y documentada de las Comunidades de Castilla*. Real Academia de la Historia, Madrid 1897.
- [88] Margalida BERNAT i Jaume SERRA. «La Germania de Mallorca. Història i memòria, 500 anys després». A: Josep M. QUADRADO. *Informacions judicials sobre els addictes a la Germania en la ciutat i l'illa de Mallorca*. Lleonard Muntaner, Palma 2021, p. VII-XXX.
- [89] Pere d'A. PEÑA. *Consideraciones sobre el levantamiento de los comuneros de Mallorca, llamados ajermanats...* Pedro José Gelabert, Palma 1870.
- [90] Santiago LADRÓN de CEGAMA. *Memoria histórica sobre la guerra de Germanías de Valencia*. Imprenta de Esteve Pàmies, Tarragona 1887, p. 5 i 37.
- [91] Pablo PÉREZ GARCÍA. «La Germania 500 años después». A: *Reflexiones históricas y artísticas en torno a las Germanías de València*. Universitat de València, València 2020, p. 17-85; M. M. PERELLÓ. *La Germania mallorquina...*, op. cit., p. 9-39; Antoni FURIÓ. «El record de la Germania en la segona meitat del segle XIX i el primer terç del XX». *Revista Valenciana de Filologia*, núm. 5 (2021), p. 265-296.
- [92] Pablo PÉREZ GARCÍA. «Germanies i Comunidades, 500 anys després». *L'IO. Lectures de l'Institut Obrer. Revista de Pensament i Acció Social*, núm. 7 (2021), p. 5-17.
- [93] Gabriel Jover i Ricard Soto han analitzat per què a Mallorca no es va crear una estructura de propietat de la terra amb grans porcions nobiliàries basades en el domini directe i útil de la terra. Gabriel JOVER i Ricard SOTO. «Els dominis feudals a la Mallorca baixmedieval (segles XIII-XVI)». *Revista d'Història Medieval*, núm. 8 (1997), p. 217-274.
- [94] Encara que el frau en la gestió de la consignació mallorquina s'ha arribat a avaluar en unes 20.000 ll. anuals que caldria afegir a la despesa de 42.000 ll. esmentades. Álvaro SANTAMARÍA. «Sobre los orígenes de la Germania de Mallorca». *Mayurqa*, núm. 5 (1971), p. 32; R. GARCÍA CÁRCCEL. *Las Germanías...*, op. cit., p. 180.
- [95] Una de les primeres mesures adoptades pel comte de Mèlito (30-V-1520) va ser demanar 2.000 ducats als estaments militar i eclesiàstic per restablir la Reial Audiència rere quatre anys de suspensió.
- [96] La bibliografia sobre aquests aspectes és molt abundant. Només en citarem un parell de compendis breus: Joan REGLÀ. *Aproximació a la història del País Valencià*. L'Estel, Valencia 1968; J. JUAN VIDAL. *Mallorca en tiempos del descubrimiento de América*. El Tall del Temps, Mallorca 1991.
- [97] Josep POU. *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*. Universitat d'Alacant, Alacant 1996; Eulàlia DURAN i Joan REQUESENS. *Profecia i poder al Renaixement. Texts profètics catalans favorables a Ferran el Catòlic*. Tres i Quatre, València 2012; M. BERNAT i J. SERRA. *La veu de la revolta...*, op. cit., p. 181-259.
- [98] Eulàlia DURAN. «Aspectes ideològics de la Germania». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 2 (1982), p. 53-67.
- [99] J. JUAN VIDAL. *Els agermanats*, op. cit., p. 63-93; R. GARCÍA CÁRCCEL. *Las Germanías...*, op. cit., p. 168-191; Vicent J. VALLÉS. *Bases ideològiques y programa reivindicativo de la Germania*. Ediciones Histórico Artísticas, Borriana 1990.
- [100] P. VALOR. «Los miembros del Consell General...», op. cit., p. 11-38; Pablo PÉREZ GARCÍA. «Cofradías y Germania: la Real Cofradía de Inocentes y Desamparados (1519-1524)». A: *Palacios, plazas, patíbulos*. Tirant lo Blanch Humanidades, València 2018, p. 421-431, especialment p. 430-431.
- [101] Vicent J. VALLÉS. «Notarios y juristas al servicio de la Germania». *Estudis. Revista d'Història Moderna*, núm. 26 (2000), p. 203-226; Pilar VALOR. «Los abogados de la ciudad de Valencia durante el reinado de Carlos I». *Studia Historica. Historia Moderna*, núm. 38-1 (2016), p. 319-350.
- [102] Romà PIÑA. *El Gran i General Consell. Asamblea del Reino de Mallorca*. Diputación Provincial de Baleares, Palma 1977.
- [103] Álvaro SANTAMARÍA. *El Consell General de Valencia en el tránsito a la modernidad*. Biblioteca Valenciana, València 2000.
- [104] Encara que hi ha acord entre els historiadors a subratllar que les tretzenes locals nascudes sota l'ombra de Crespí gaudiren d'autonomia, mentre que les comissions executives creades per Colom estigueren sota el control del líder. M. BERNAT i J. SERRA. *La veu de la revolta...*, op. cit., p. 95-102.
- [105] Pablo PÉREZ GARCÍA. «Los electos de la germanía (1520-1522): de la invisibilidad a la evidencia». A: *Homenatge al prof. Rafael Benítez* (en premsa).
- [106] Juan Francisco PARDO. «Con buena concordia. Las infraestructuras defensivas en el reino de Valencia en visperas de la Guerra de las Germanías (1509-1520)». A:

Germanías e infraestructuras: concomitancias. Universitat de València, València 2022, p. 61-89.

- [107] De tots els seus escrits, citaré només l'últim, en col·laboració amb Enrique GARCÍA HERNÁN. *Entre un papa y un santo: Juan de Borja (1494-1543)*. CEPC, Madrid 2021, p. 87-90.
- [108] Javier HERNÁNDEZ. «Financiación del ejército de Carlos V y represión económica a los agermanados. El castigo al señorío de Montesa». *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 47-1 (2022), p. 35-60; Javier HERNÁNDEZ. «La unió diabòlica del Maestrazgo Viejo de Montesa: sociologia, motivaciones y definición de las germanías en el centro de la Corona de Aragón». *Hispania. Revista Española de Historia*, núm. 270 (2022), p. 9-38.
- [109] J. JUAN VIDAL. *Els agermanats*, op. cit., p. 80; E. DURAN. *Les Germanies...*, op. cit., p. 300.
- [110] Andreu SEGUÍ. «Contra la diabólica desmandada. La reducción militar de la Germania mallorquina». A: *Familia, cultura material y formas de poder en la España moderna*. Fundación Española de Historia Moderna, Madrid 2016, p. 797-805.
- [111] J. JUAN VIDAL. *Els agermanats*, op. cit., p. 67-93.
- [112] E. DURAN. «Aspectes millenaristes...», op. cit., p. 21-29; Rafael BENÍTEZ. «El verano del miedo: conflictividad social en la Valencia agermanada y el bautismo de los mudéjares». *Estudis. Revista d'Història Moderna*, núm. 22 (1996), p. 27-51; Juan F. PARDO. *La guerra de Espadán (1526). Una cruzada en la Valencia del Renacimiento*. Ajuntament de Sogorb, Sogorb 2001; M. BERNAT i J. SERRA. *La veu de la revolta...*, op. cit., p. 130-134.
- [113] J. F. PARDO. *La defensa del Imperio...*, op. cit., p. 143-148; Juan F. PARDO. «Después de la Germania: control militar en Xàtiva y Alzira (1522-1524)». *Saitabi*, núm. extra 1 (1996), p. 95-114.
- [114] Al primer setge de l'Alcúdia, entre els mesos de novembre i desembre de 1521. En campanyes posteriors, el nombre d'homes degué ser inferior: al voltant d'uns 2.000, en el millor dels casos. A. SEGUÍ. «Contra la diabólica desmandada...», op. cit., p. 802.
- [115] Amb totes les precaucions necessàries, podria apuntar-se que si els morts a la guerra agermanada de València foren, segons el parer sempre interessat de Viciàna, al voltant de 12.000, tal vegada a Mallorca la xifra podria aproximar-se a 3.000 o 4.000.
- [116] J. F. PARDO. *La defensa del Imperio...*, op. cit., p. 148. Molt probablement, la despesa militar degué ser major.
- [117] J. JUAN VIDAL. *Els agermanats*, op. cit., p. 95-114; E. DURAN. *Les Germanies...*, op. cit., p. 334-363; G. MORRO. «Lo poble era...», op. cit., p. 61-65.
- [118] Les 46 composicions individuals sumarien 26.100 ll., els 53 oficis i gremis valencians haurien pagat 75.804 ll., les 126 poblacions valencianes haurien estat multades amb 209.840 ll. (de les quals, 33 poblacions reials = 143.170 ll. + 62 senyories laics = 44.368 ll. + 34 senyories eclesiàstics = 22.302 ll.).
- [119] Ambdues rebel·lions superaren els dos anys de durada i es convertiren en les dos commocions socials més llargues del període 1490-1530.
- [120] Pablo PÉREZ GARCÍA. «Alguns aspectes de les relacions entre València i les Illes Balears durant el conflicte agermanat». A: *La Germania a Mallorca i la seva transcendència*. Universitat de les Illes Balears, Palma 2022, p. 91-109.
- [121] En qualsevol cas, l'actuació dels agermanats a escala local va ser molt variada: abastiment, obres públiques, fàbrica de les esglésies, atenció dels pobres, policia, vigilància nocturna, acaparadors, impostos, impagats, defensa, etcètera.
- [122] Ardit va qualificar la Germania com «la revolta antisenyorial de la història valenciana». Manuel ARDIT. *Els homes i la terra al país valencià (ss. XVI-XVIII)*. Vol. 2. Curial, Barcelona 1993, p. 153-154.

NOTA BIOGRÀFICA

Pablo Pérez García (València, 1961) és catedràtic d'història moderna de la Universitat de València. Forma part del grup d'investigació consolidat «El mediterrani hispànic a l'època moderna – MEDHISMO» [GIUV2016-313] de la mateixa universitat. Ha estudiat diversos aspectes de la història moderna valenciana i espanyola: història social i del conflicte, història política i institucional, història de la criminalitat i de la justícia penal, història de la cultura i del pensament, la primera Il·lustració, etc. Durant els últims anys s'ha ocupat de l'estudi de la Germania de València i ha publicat diversos llibres i articles sobre aquest tema.